

JO MALONYBĖS MISIONIERIŲ KONGREGACIJOS
KUNIGO KALINSKIO KALBA APIE LAISVĘ, SAKYTA PAVLOVE
1779 VIEŠPATIES METAIS SPALIO 28 d.
[IŠLEISTA] VILNIUJE, KARALIŠKOJE SPAUSTUVĖJE
PRIE AKADEMIJOS, [1779]¹

Pavlovo valsčionys! Esu pakviestas jūsų pono, kad, naudodamasis proga, dėl kurios čia susirinkote, mokslu jus sudominčiau ir apšviesčiau; tuo džiaugsmingiau vykdau man brangius ir malonius nurodymus, kuo labiau suprantu ir reikiamybę jus mokyti, ir geranorišką pono rūpestį padauginti jums prideramos šviesos; juo labiau noriu nors mažiausia dalele prisidėti prie šio žmoniško reikalo, kuris jūsų ponui teikia dvasios atgaivą ir pelno [visuotinę] šlovę, o jus daro laimingesnius.

Taip, mano vaikai! mokslas jums reikalingas, nes esate žmonės, mokslas jums reikalingas, nes esate tikratikiai. Tikėjimo mokslas tarnauja jūsų, kaip tikratikių, išganymui, papročių mokslas padės jums, kaip žmonėms, padaryti savo gyvenimą žemėje patogų ir mielą.

Apie kokį gi mokslą aš kalbu ir ką noriu pavadinti papročių mokslu? Kalbu apie tokį mokslą, kuris parodo: kas jums iš pono priklauso, kas iš jūsų ponui, kas jums kenkia, kas padeda, kas nemalonumų pridaro, kas gali jums suteikti džiaugsmo ir paguodos. Žodžiu, kalbu apie tokį mokslą, kuris moko, kaip čia žemėje gyventi protingai ir patogiai.

Be šito mokslo žmogus gyvena kaip neprotingas padaras: nežino, ko atėjo į šį pasaulį, nežino, kaip jam elgtis, kaip savo išsireikalauti, kaip ateities reikmėmis apsirūpinti, kaip apsisaugoti nuo būsimų negandų, kaip [galima] protingai ir patogiai gyventi, ir mano, jog tik tam gimė, kad būtų varomas į darbą, kad gyventų varge ir mirtų iš vargo.

Kaip tik toks mokslas yra reikalingas jums, Pavlovo valsčionys, kuriuos jūsų ponas yra apdovanojęs laisve! Būdami laisvi patys galite tvarkyti savo reikalus, savo turtą. [Jūsų] ponas, išvedęs jus į gero ūkininkavimo kelią, nurodęs jums tinkamiausius jo būdus, sudaręs su jumis sutartį, surašęs jums įstatus, kurių naudą kasdien patiriate, teikė jums tuo daugiau laisvės, kuo daugiau apšvietos įgydavote.

[Jis] leidžia jums dabar būti savo sprendimų, savo reikalų, savo nuosavybės šeimininkais, ir tik to nori, kad jus valdytų Dievas, protas, įstatymai ir jūsų pačių nauda. Tik todėl pasiliko sau valdžią, kad jūs taip [pat] protingai užbaigtumėte, kaip ir pradėjote, ir jums duotos laisvės nepanaudotumėte savo nenaudai. Tokia tad yra toji laisvė, kuria [taip] didžiuojatės. Trumpai išvardijau, nuo ko ji priklauso, kokia iš jos nauda, kokie džiaugsmai; dabar noriu tą patį kiek plačiau ir aiškiau išdėstyti. Tas mokymas neturėtų jums įgristi, nes jis parodys jums palankią jūsų padėtį, kuria tiek pasimėgausite, kiek dėmesingai į ją įsigilinsite.

Kaip jums, mano vaikai, atrodo – ar yra pasaulyje koks nors visiškai laisvas žmogus? Tiktai tą galima būtų pavadinti visiškai laisvu, kuris galėtų daryti viską, kas jam patinka, kurio troškimai pildytųsi be jokių kliūčių ir kuriam nieko nereikėtų daryti per prievartą. Kurgi, klausiu, rasite tokį žmogų? Ar manot, kad karaliai, neturintys už save aukštesnių tautoje, yra visiškai laisvi? Nepaisant to, kad yra pavaldūs Dievui, kad yra priklausomi nuo įstatymų, ar tenkindami savo troškimus jie nepatiria jokių kliūčių? Geri karaliai [tikrai] norėtų savo šalį praturtinti, matyti visus savo pavaldinius turtingus, protingus, gerus; [jie] apie tai galvoja, apie tai kalba, atkakliai to trokšta, ieško būdų, [kaip tą pasiekti], įsakinėja, daro viską, ką tik gali. Ir vis dėlto jų troškimai, jų darbai, jų įsakymai nueina vėjais. Ir taip,

¹ *Mowa Jmci księdza Kalińskiego Con[gregatio] Miss[ionis] o wolności, miana w Pawłowie Roku Pańskiego 1779 d. 28 października.* W Wilnie, w drukarni królewskiej przy Akademii, [1779].

būdami didelio proto, turėdami karališką galią, [jie] turi nusileisti žmonių tamsumui ir užsispyrimui, nes neįstengia jų įveikti.

O, koks tas nepakenčiamas bejėgiškumo jausmas protingam ir geram ponui galvoti kaip geriau, norėti gero, turėti teisę daryti gera – ir būti priverstam dėl liaudies tamsumo bei užsispyrimo skųstis sava ir pavaldinių nelaime.

Ar didžiausi po karalių pasaulyje ponai turi visišką laisvę? [Jie] ne tik yra įpareigoti paklusti karaliams, įstatymams ir vyresnybei, kad patenkintų savo poreikius (kurių turi daugiau nei jūs), jie atlieka tiek įvairiausių pareigų ir paslaugų, jog yra priversti tarnauti ne vienam, bet daugeliui už save viršesnių.

Tik pats Dievas, mano vaikai, yra visiškai laisvas, nes tik jis vienas gali daryti viską, ką nori, o jo valia ir įsakymui niekas nesipriešina. Taigi, kad būtų visiškai laisvas, žmogus turėtų būti visagalis; tačiau jis ne tik nėra visagalis, bet priešingai – be kitų pagalbos yra labai silpnas ir menkas: gali ugnyje sudegti, vandenyje nuskęsti, būti suėstas plėšrių žvėrių. Ir kaipgi jį pavadinsi visiškai laisvu, kai nebylūs ir nejautrūs padarai yra už jį pranašesni?

Žmogui įveikti net nereikia ugnies, vandens ir plėšrių žvėrių – žinote, prie ko žmonės priveda badas, koks jis yra negailestingas ponas, koks žiaurus tironas. Dėl nepakenčiamo bado žmogus nebesigėdi elgetauti ir pulti į kojas tam, į kurį nekreiptų dėmesio, turėdamas maisto. Badas įstumia žmones į tokią neviltį, kad visa tai, ką turi brangiausio, mieliausio, net save pačius į vergystę atiduoda už duonos kąsnį. Ir ne mūsų laikais tai, mano vaikai, prasidėjo; taip buvo ir anksčiau pasaulyje, kad norėdami nuginti badą žmonės parduodavo viską, net ir savo laisvę. Papasakosiu jums tai, kas atsitiko viename krašte, pavadintame Egiptu, daugiau nei prieš tris tūkstančius metų.

[...]²

Regis, tokiu pačiu būdu įvairiuose kraštuose ir įvairiais laikais baudžiavos priežastis buvo poreikis išsimaitinti.

Bet ko mums rūpintis, kas kažkur kitur dėjosi, prisiminkime, kas įvyko Pavlove, kada jus, mano vaikai, jūsų ponas apdovanojo laisve.

Tada kiekvieno atskirai buvo paklausta, ar nori likti šiose valdose, ar prisiima pareigas ir įstatus, kuriuos ponas surašė, ar jam labiau patiktų atsiskirti nuo pono ir išeiti kitur laimės ieškoti? Visi pareiškėte, kad noriai vykdysite pareigas, kurios jums buvo išdėstytos, ir dirbsite tą žemę, kuri jums buvo atidalyta, savo ir pono labui. Kas jus į tai pastūmėjo? Ar ne geriau būtų buvę nuo nieko nepriklausyti, niekam neatsiskaitinėti, neturėti jokių pareigų? Kas, klausiu dar kartą, privertė jus prisiekti, kad dirbsite, o savo darbo pelną dalysitės su ponu ir liksite jo valdžioje? Ogi tai, kad turėjote proto ir tuo protu suvokėte, kad be žemės ir be pono neturėtumėt iš ko gyventi. Jeigu jūs tuomet būtumėt paklausę ne proto, o tinginystės ir savivalės [balso], būtumėt pametę poną bei žemę ir niekam nepavaldūs patraukę bastytis po pasaulį. Kas iš to būtų išėję? Badas jus būtų užklupęs tučtuojau – ar būtumėt pradėję elgetauti? Tačiau kiekvienas, matydamas jus sveikus esant, lieptų patiems duonos užsidirbti. Nepakenčiamas badas gal net pastūmėtų jus į smurtą ir nusikaltimus. Kas gi būtų paskui? Ogi vergystė ir kitos baisios bausmės, skirtos už nusikaltimus. Pasibaigtų tuo, kad neprasimaitindami iš elgetavimo, bijodami Dievo ir bausmės, nedrįsdami smurtauti ir nusikalsti, turėtumėt grįžti prie darbo – ir jūs, kurie čia esate gana pasiturintys ūkininkai, kur nors kitur būtumėte priversti dirbti kaip vergai.

Protingai tada pasielgėte, kad, nestatydami savęs į pavojus, kylančius iš tinginystės ir savivalės, nestatydami savęs į bado ir bausmės pavojų, ėmėtės darbo, prisiėmėte pareigas ir sudarėte sutartį su savo ponu.

Kokia yra ta sutartis? Kokios pareigos joje numatytos? Kokia iš jos nauda? Trumpai jums į tai atsakysiu.

Ponas dovanojo jums laisvę ne todėl, kad jam jūsų nereikėtų arba kad jus nuo savęs atstumtų, o todėl, kad nenorėjo laikyti jūsų prievarta kaip vergų; ir kai jūs noriai pareiškėte lieką pono valdžioje,

² Žr. Šventojo Rašto pasakojimą: Pr 41.

taip apsisprendėte dėl pono maloningumo, [o labiausiai dėl to, kad] įžvelgėte sau naudą.

Žemė yra mūsų visų bendra motina, bet veltui mums nieko nenori duoti, tiktai kaip atlygį už mūsų darbą. Žmogus, kad pragyventų, turi turėti žemės, negana to – dar reikia turėti jėgų tą žemę dirbti.

Jūsų ponas turėjo žemės, bet neįdirbta ta žemė nebūtų buvusi jam naudinga. Jūs turite jėgų darbui, bet neturėjote dirbamos žemės, iš kurios gautumėte sau maisto. Tad sudarėte su ponu tokią sutartį: ponas padalijo jums savo nuosavas valdas, atidavė jums jas dirbti – jums, jūsų sūnams ir vaikaičiams, leido iš tos žemės misti ir maitinti savo šeimas, gauti iš jos sau kuo didžiausią naudą ir kartu įsipareigojo, kad jei tik jūs tesėsit žodį, niekad nereikš teisių į jūsų turtą, uždarbį bei derlių ir neleis, kad jus kas nors skriaustų. Jūs irgi prisiekėte ponui, kad jam už jo žemę mokėsite činšą. Ta tarpusavio sutartis ir jums, ir jūsų ponui yra įstatymas; tas įstatymas vienodai galioja ir jums, ir ponui, iš to įstatymo ir jūs, ir ponas turite naudos. Ponas ima iš jūsų činšą, bet jūs už tai iš pono imate žemę, iš kurios ir prasimaitinate, ir činšą mokate.

Tačiau kam nors gali kilti mintis, kad ta sutartimi yra apgautas ir nuskriaustas. Jeigu manosi esąs nuskriaustas, tokiam leidžiama išeiti, leidžiama ieškoti kur nors kitur geresnio likimo: jūsų ponas nenori nė vieno jūsų nuskriausti, nenori pasipelnyti, darydamas jums žalą. Sakau tai pono akivaizdoje, sakau tai, ką jums, Pavlovo valsčionys, jūsų ponas ne sykį kartojo.

Vis dėlto dar įspėju, kad tokiais atvejais nieko nesigriebtumėt ūmai, pagauti trumpalaikio apmaudo. Jeigu abejojate, ar nesate dėl sutarties su ponu nuskriausti, atminkit – galite dar greičiau ir smarkiau save nuskriausti, atsisakydami tos sutarties. Paprastai nevertiname to, ką turime, o tai, ko tikimės, klaidingai įsivaizduojame ir pasitaiko, kad, praradę tai, ką jau rankoje turėjome, nepasiekiamo to, ko tikėjomės.

Tačiau šitaip kalbu ne todėl, kad drausčiau jums apie tai pagalvoti ir apsvarstyti, ar nesate ta su jūsų ponu sudaryta sutartimi nuskriausti; tai darydamas, stočiau prieš [jūsų] pono valią. Priešingai – nurodau jums būdą: ogi taip, mano vaikai, elkitės, kaip darote norėdami pasitikrinti, ar kokią nors prekę parduodami nesate apgaunami. Ką jūs tada darote? Klausiate savo kaimynų, už kiek jie tokios pat prekės tokį pat kiekį yra pardavę. Jeigu jums sako, kad pardavė brangiau nei jūs, tada manote, kad patyrėte nuostolį; o jeigu sako, kad už tą pačią kainą arba dar pigiau pardavė, manote (ir teisingai), kad jūsų neapgavo. Lygiai taip pat teiraukitės, kokios yra kitur baudžiauninkų prievolės, kokios galimybės susikrauti turtą, patogiai ir saugiai gyventi. Jeigu pamatysite, kad kitur galima įsitaisyti geriau negu Pavlove, ponas mielai išlaisvins [jus] nuo sutarties įsipareigojimų: [jis] lengvai ras tokių, kurie užims jūsų vietą ir noriai prisiims pareigas.

Manau, dar jus reikia įspėti, kad nemanytumėte, jog visas valstiečio turtas priklauso nuo to, kad šis moka mažą činšą. Ne tas, mano vaikai, moka didelį činšą, kuris daug sumoka, bet tas, kuriam sumokėjus mažai lieka.

Tad matote, Pavlovo valsčionys, kad sutartis su ponu nėra jums nelaisvė, nėra jums skriauda, nėra priespauda, bet priešingai – [tai] būdas jums [gerai] gyventi ir išsilaisvinimas nuo tironijos, bado ir kamuojančių poreikių.

Bet, regis, jums nemalonu, kad tebesate pono valdomi ir gaunate [iš jo] įsakymus, kuriems pažadėjote paklusti. Klausiu jūsų, kokie tai yra įstatymai, kokie įsakymai? Ogi kad valgytumėte teisingai užmaišytą ir iškeptą duoną, kad gyventumėte šviesiose pirkiose su iškeltais virš stogo kaminais, kad savo vaikus leistumėte į mokyklą, kad ištikimai atliktumėte pareigas Dievui, kad gyventumėte santaikoje, kad vienas kitam padėtumėte, pagaliau kad išlaikytumėte nepažeistus papročius, – trumpai tariant, kad gyventumėte sveikai, patogiai ir dorai. Argi tai nemalonūs įstatymai? Argi tai laisvei kenkiantys įstatymai? Argi tai nėra greičiau gero bičiulio ir jus mylinčio tėvo patarimai? Kuris iš jūsų, ūkininkai, netaiko tokių įstatymų savo vaikams? Kuris gi tėvas yra toks nežmoniškas, kad leistų savo vaikams pūti netvarkoje, skurde ir tamsume? Jeigu jūs patys jokio pono neturėtumėte, jeigu būtumėte tokie laisvi, kaip tik galite įsivaizduoti, ko gi pageidautumėte? Ogi štai ko: kad visada turėtumėte sveiko maisto, patogius namus, gerą rudinę ir švarią sąžinę. Čia sutampa jūsų nuostatos ir pono įsakymai: jūsų ponas nori to paties, ko ir jūs, jo valia sutampa su jūsų valia. Jums duoti įstatymai yra jūsų troškimų ir būdų juos įgyvendinti išraiška, tad jie neprieštaruoja jūsų laisvei, bet ją palaiko ir

apsaugo. Sakau, kad apsaugo jūsų laisvę, nes jeigu kiekvienas jūsų gyventumėte atskirai, nepalaikydami jokio ryšio tarpusavyje ir su ponu, būtumėte panašūs į medžius, kurių kiekvienas traukia iš žemės syvus, bet neduoda kitam. Taip ir jūs kiekvienas gautumėte sau iš žemės maistą, sau gyventumėte ir iš savo kaimyno jokios pagalbos nesitikėtumėte. Maža to – nuolat turėtumėte arba gintis nuo užpuolimų, arba jų baimintis, ir kokia tuomet būtų nauda iš didžiausių turtų, jeigu nuolat bijotumėte juos prarasti, jeigu būtumėte baimės ir žmonių pykčio belaisviai.

Iš tos vergystės jus yra išlaisvinęs susivienijimas tarpusavyje ir su ponu. Ponas yra visų jūsų sargas, ponas yra visų jūsų gynėjas – jūsų [pačių], sakau, jūsų gyvybės, sveikatos ir turto. Kokiu gi būdu? Ogi tokiu: kiekvienas Pavlovo gyventojas gerai žino, kad jei jis nuskriaustų savo kaimyną ar žodžiu, ar kumščiu, ar svetimo gero pasisavinimu – nesvarbu, [atvira] prievarta, ar slapta klasta, apie tai greitai būtų pranešta ir įrodyta dvarui, ponas iškart užstotų nuskriaustąjį, atimtų iš skriaudėjo svetimą daiktą ir, kad vėliau to nebekartotų ir kitiems būtų įspėjantis pavyzdys, įsakytų jį [atitinkamai] nubausti. Tad tos bausmės, tie įstatymai, kurie jas numato, tas visiems teisingumą užtikrinantis ponas kiekvieną jūsų gina nuo užpuolimo, apsaugo jūsų turtą ir gyvybę. Įstatymų ir teisingumo šešėlyje galite saugiai miegoti ir ramiai naudotis savo turtu.

Tad anaipol nemanykite, kad paklusnumas bausmėms ir pono įsakymams bent kiek trukdo jūsų laisvei, visiškai priešingai – ją palaiko, vienija jūsų jėgas, kurioms vadovauja ponas, kad nugintų šalin blogus žmones, kad jus apgintų ir apsaugotų; ir būkite tikri, kad paklusdami ponui jūs laimite daug daugiau nei jūsų ponas.

Dabar klausiu, kuo pagrįsta ta laisvė, kuria jus, Pavlovo valsčionys, apdovanojo ponas. Ogi tuo, mano vaikai, kad jums leista iš žemės, kuri jums buvo padalyta, gauti visokiausių gėrybių, kad jums leista savo nuožiūra naudotis uždarbiu, kad į jį niekas, nei ponas, nei jo vietininkas, nei joks kitas žmogus negali turėti teisės, kad net po jūsų mirties jūsų ūkis, namai ir turtas nebus užgrobti, bet iš tikrųjų atiteks jūsų palikuonims ar kam nurodysite, kad esate apsaugoti nuo visų skriaudų ir užpuolimų.

Kokią gi naudą jums atnešė laisvė? [Ogi] viską, ką turite. Turėti maisto, bet ne savo, turėti būstą, bet svetimą, turėti turto, bet nuolat bijoti, kad jo neatimtų, yra tas pats, kas nieko neturėti. Turėti nors mažai, bet turėti kaip neabejotiną nuosavybę, į kurią niekas nesikėsina ir už kurią niekam neturi būti dėkingas, vien Dievui, teisingumui ir sau, laisvai ir saugiai ja naudotis – štai koks yra tikras turtas ir žmogaus vertas gyvenimas.

Kokios gi yra jūsų laisvės ribos? Jų dvi: protas ir teisingumas. Jums nevalia kenkti savo sveikatai nesveiku maistu, nešvara, jums nevalia tinginiauti ir dykinėti, o paskui badmiriauti, nevalia darbu įgyto turto švaistyti, o paskui kęsti skurdą, nes tai prieštarauja protui; taip pat nevalia skriausti savo artimųjų, juos apgaudinėti ir jiems kenkti, ponui duoto žodžio netesėti, nes tai prieštarauja teisingumui.

Kada tapsite laisvesni? Tada, kai daugiau įgysite mokslo, kai palengvinsite sau žemės darbus, kai išmoksite dar geriau ūkininkauti, Dievo dovanomis apdairiai ir santūriai naudotis ir kai su kiekvienu teisingai elgdami nebebijosite jokios bausmės.

Kada prarasite laisvę? Kai elgsitės priešingai protui ir teisingumui, kai leisitės nugalimi tinginystės, girtuokliavimo ir kitų nusižengimų, tada tapsite arba bausmės, arba skurdo belaisviais.

Teapsaugo nuo viso to jus, mano vaikai, gerasis Dievas. O taip bus, jeigu jūs visada vykdysite Jo šventus įsakymus. Prašykite Jo, kad laikydamas jus savo globoje neleistų aistroms ir nusikaltimams jūsų užvaldyti. Melskite Dievo už savo poną, kuris jus apdovanojo tokiu brangiu turtu – laisve. Jo rūpestis dėl jūsų gerovės, jo tėviška globa yra verti to prieraišumo ir dėkingumo, kurį jam nekart parodėte ir kuris tuo labiau didės, kuo dažniau lyginsite savo buvusią ir dabartinę padėtį.

Melskite Dieviškosios Didybės ir už mūsų visų poną ir karalių Stanislovą Augustą, kuriam maloniai valdant turite daugiau laisvės.

Tepalaimina aukščiausiasis Dievas geradariškus jo sumanymus liaudies labui ir tepradžiugina karalių jų išsipildymu.

Savo maldose nepamirškite ir mūsų, dvasininkų, kurie ponų širdyse diegiame žmoniškumą ir

švelnumą jums, maitiname jus išganingu mokslu, vedame dorybės, Dievo ir išganymo link, o kai mūsų darbai, kur kitur nepalankiai priimti, maža atneša naudos, bent jūs, mieliausi vaikai, neniekinkite mūsų paslaugų ir tuos, kurie jums noriai tarnauja, paminėkite Dievui.

Iš lenkų kalbos vertė Audrė Kubiliūtė

Pilietiniai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pamokslai ir kalbos: XVIII a. antroji pusė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 169–179.